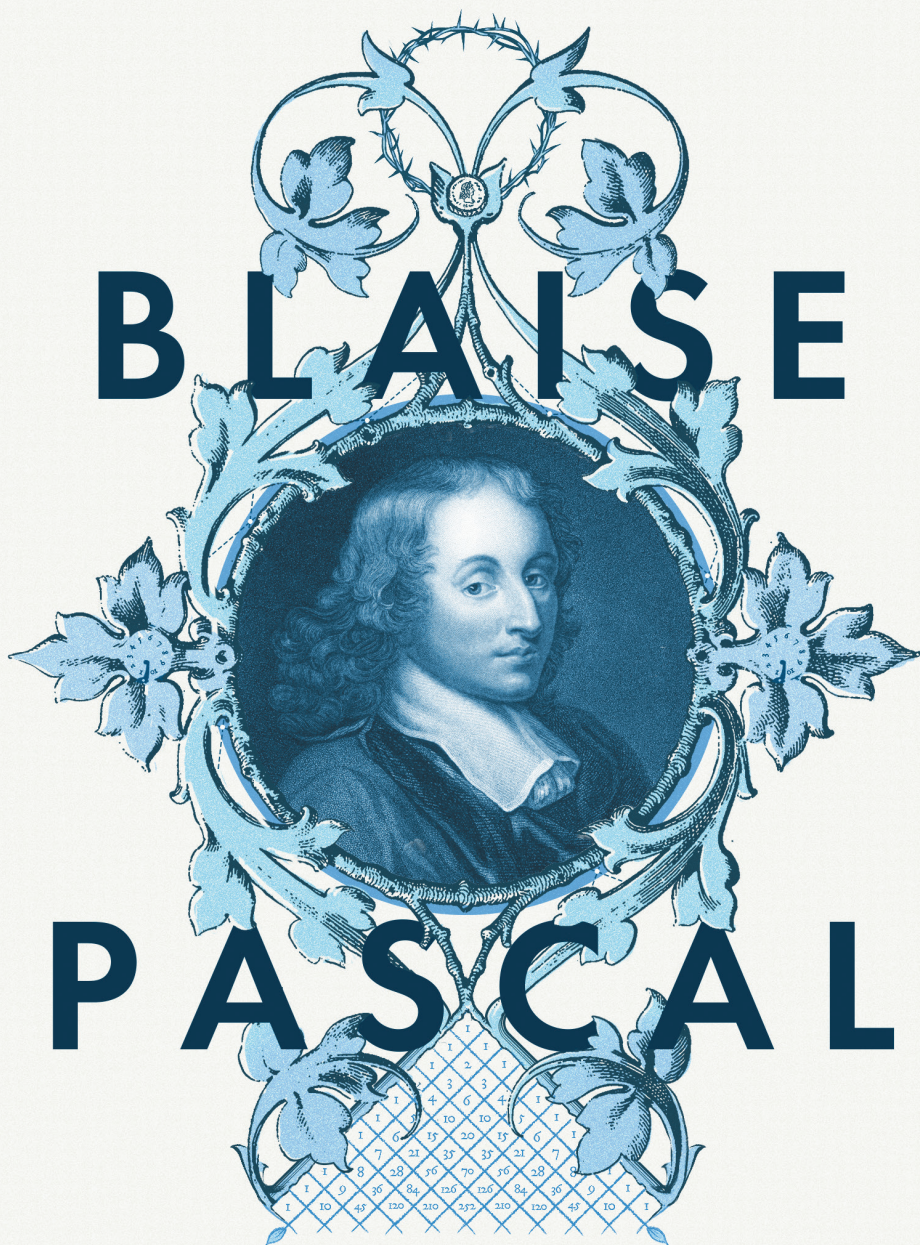

‘Lezenswaardig en deskundig.’ – Tom Holland, auteur van *Heerschappij*

GRAHAM TOMLIN

*De grondlegger van
onze moderne wereld*

Inleiding

Het leven van Blaise Pascal schitterde zo helder en kort als een komeet die in een donkere nacht langs de hemel scheert. Zijn leven was inderdaad kort. Hij stierf voordat hij veertig was; op een leeftijd waarop velen nog maar net aan hun bloeitijd beginnen. Maar die luttele jaren scheen zijn ster oogverblindend helder, waardoor hij een kapitale erfenis naliet: gene- genheid bij wie hem liefhad, gekonkel bij wie zijn snelle, levendige geest niet kon volgen, woede bij wie hij op de hak nam en bewondering bij de velen die tot op de dag van vandaag zijn geschriften lezen. Blaise Pascal is hoe dan ook een van de opmerkelijkste mensen die sinds de Middeleeu- wen in Europa hebben geleefd. Ook al was zijn leven kort, zijn geest was immens productief en zijn invloed staat in geen verhouding tot zijn levensduur. Hij staat op gelijke hoogte met veelzijdige geleerden als Leonardo da Vinci en John Milton, die beiden veel langer leefden. Het is moeilijk iemand te bedenken die in zo korte tijd op zoveel terreinen zoveel invloed heeft uitgeoefend.

Pascal was een baanbrekend wetenschapper, wiskundige, meetkun- dige, natuurkundige, filosoof, polemist en theoloog, maar ook een man met een sterk spiritueel bewustzijn. Hij stond in feite aan de wieg van de kansrekening; bewees het bestaan van het vacuüm; legde de basis voor de integraalrekening; deed een proefneming die wel het eerste moderne wetenschappelijke experiment genoemd wordt; ontdekte het principe dat de ontwikkeling van de hydraulische pers mogelijk maakte; toonde aan dat lucht gewicht heeft; ontwierp en bouwde de eerste werkende mecha- nische rekenmachine, een voorloper van de moderne computer, en schreef een van de beroemdste satirische werken uit de hele Franse literatuur, evenals de bezielde aantekeningen voor een grote apologie die nog steeds als een van de meest overtuigende en meest besproken pleidooien voor het

christelijk geloof wordt beschouwd. Hij broedde altijd op nieuwe oplossingen voor praktische problemen en was een van de eersten die zijn uurwerk niet in zijn zak stak, maar het om zijn pols bond. In zijn laatste jaren bedacht hij – samen met anderen – het eerste openbaarvervoersysteem in Europa. Zelfs als hij niets anders had gedaan, zou hij door zijn sleutelrol in de ontwikkeling van de computer, het polshorloge en de bus naam hebben gemaakt als een van de grondleggers van de wereld waarin wij nu leven.

Zelfs een standaardeenheid in het internationale metrieke stelsel is naar hem genoemd, te weten de pascal, die gedefinieerd is als de druk die een kracht van 1 newton uitoefent op 1 vierkante meter. (Het feit dat zijn naam hier naast die van de grote Isaac Newton staat, geeft aan hoe belangrijk zijn werk op het gebied van atmosferische druk destijds werd geacht en hoe groot de invloed ervan nog steeds is.) Pascal is ook de naam van een programmeertaal die in de jaren 1970 werd ontwikkeld en een sleutelrol speelde in de ontwikkeling van het programmeren in de decennia daarna. De wet van Pascal beschrijft wat er gebeurt als er druk wordt uitgeoefend op een vloeistof. Velen herinneren zich dankzij de wiskundeles op school nog vaag de driehoek van Pascal, zelfs mensen die zich nimmer tot grote rekenkundigen hebben ontpopt of nagenoeg niets weten over de man die ons dit getallenpatroon aan de hand heeft gedaan.

Pascal was briljant en dat wist hij. Zijn boezemzonde was de neiging tot intellectuele hoogmoed: hij had een strijdlustige geest die zijn tegenstanders wilde verslaan. Hoewel begrijpelijk, was dit soms hoogst onaangenaam. Hij was gedreven, cynisch, grappig, strijdlustig, afstandelijk en riep sterke loyaliteit en grote bewondering op, maar schuwde intellectuele discussies niet en toonde daarin zijn scherpe, bijtende en soms wrede gevatheid.

Hij worstelde zijn leven lang met de relatie tussen hoogmoed en nederigheid, geloof en wetenschap, actie en contemplatie, armoede en rijkdom – de grote vragen van de mens van alle tijden.

Hij ging nooit naar school en heeft nooit aan een universiteit gestudeerd. Ondanks zijn duizelingwekkende bijdrage aan het intellectuele leven in het westen gaf hij nooit les en bekleedde hij nooit een academische functie. Sterker nog, hij heeft zelfs niet één dag betaald werk hoeven verrichten. Zijn vader was relatief welvarend en wilde er alles aan doen om zijn zoon zijn opmerkelijke potentieel te laten verwezenlijken. Pascal

trouwde niet en had, voor zover we weten, weinig belangstelling voor vrouwen of seks. Hij was lid van een vooraanstaande familie; zijn vader nam deel aan levendige intellectuele en wetenschappelijke debatten en zijn zus Jacqueline had een invloedrijke positie in een van de meest radicale spirituele gemeenschappen in hun dagen. Hij verkeerde in het gezelschap van de beroemdste personages van zijn tijd: René Descartes, Pierre de Fermat, Marin Mersenne, Pierre Corneille, madame Saintot, Gilles de Roberval, Antoine Arnauld en Pierre de Carcavi. Tijdens zijn korte leven leed hij aan allerlei kwalen. Tandpijn, zware hoofdpijn, maagpijn en miselijkheid vergezelden hem voortdurend en droegen bij aan zijn vroegtijdige dood.

Het uitzonderlijke leven van Blaise Pascal leest soms als een thriller, bijvoorbeeld toen zijn *Lettres provinciales* (Provinciale brieven) zich als een inktvlek verspreidden en koninklijke en religieuze autoriteiten jacht maakten op de auteur. Er werden clandestien kopieën gedrukt. Soms was de inkt nog nat terwijl het drukwerk haastig werd verstoppt omdat de politie binnenkwam. Drukpersen werden stilgelegd om te voorkomen dat de kopieën in handen van de autoriteiten zouden vallen. En al die tijd verschool Pascal zich in het volle zicht: hij werd niet ontmaskerd als de auteur van een van de meest beruchte en aanstootgevende publicaties van zijn tijd.

Iemand die zo'n belangrijke bijdrage heeft geleverd aan zoveel aspecten van het leven die we nu als vanzelfsprekend beschouwen, kan met recht een van de grondleggers van de moderne wereld worden genoemd. Toch onderscheidt hij zich in één opzicht van de overheersende tendens in de westerse cultuur sinds de zeventiende eeuw, namelijk door zijn sterke en oprechte christelijke geloof. Sindsdien heeft de Europese cultuur zich verwijderd van de grondslagen van het christendom en is de kerk in omvang en invloed geslonken.

Pascals eigen geloof was echter niet zozeer gelieerd aan de machtige positie van de kerk in de samenleving. Hij maakte vrienden voor het leven, maar ook gezworen vijanden. Controverses ging hij niet uit de weg; hij nam het op tegen de jezuïeten, een van de machtigste religieuze orden van zijn tijd, en was een scherpe, zij het heimelijke criticus van het koninklijk hof van Lodewijk XIV dat steeds machtiger werd.

Belangrijker nog, hij sloeg een heel andere weg in dan veel christelijke schrijvers en denkers uit zijn tijd die ervan overtuigd waren dat de toekomst

van het christendom lag in het inpassen van het gedachtegoed van personen als René Descartes en in rationele bewijzen van de waarheid van het christendom. In die tijd, en de eeuwen daarna, probeerden veel christelijke auteurs aan te tonen dat het christendom hout sneed binnen het ontlukende gedachtegoed van Descartes; dat het christendom bij uitstek redelijk is voor elk weldenkend mens. Pascal ging hier niet in mee. Zijn christenzijn was gegrond op een diepe godservaring, een devoot leven en een vorm van geloof die een radicaal alternatief bood voor de comfortabele assimilatie aan de cultuur die de kerk van zijn dagen leek voor te staan. Hij verwierp een geloof dat berustte op rationele zekerheden en argumenten voor Gods bestaan ontleend aan het ontwerp van het heelal. Die benadering stelde het christendom enkele eeuwen later bloot aan Darwins evolutionaire kritiek en voedde de gedachte dat wetenschap en godsdienst elkaars vijanden zijn. Pascal beseftte dat onze kennis van de wereld ambigu is, en was ervan overtuigd dat de wetenschap niet kan bepalen of God al dan niet bestaat. Daarom benaderde hij het geloof op een heel nieuwe manier, anders dan zijn tijdgenoten. Zijn visie was eerder een voorbode van de postmoderne wending dan van het onbezonnen vertrouwen van de moderne Verlichting. In die zin was Pascal een van de grondleggers van de postmoderne wereld.

Hoewel zijn geloof dus enigszins contrasteert met het gebrek aan geloof in het huidige Europa, was de specifieke vorm die zijn geloof aannam misschien wel beter aangepast aan de omstandigheden van de moderne en zelfs postmoderne tijd dan die van veel van zijn tijdgenoten. Tegenwoordig zijn veel theologen van mening dat de routekaart die Descartes en zijn volgelingen hebben uitgestippeld het christendom heeft uitgehold en tot haar neergang heeft geleid. Daarom kan Pascals geloof indirect nog steeds relevant zijn voor de wereld van vandaag.

Pascal wordt vaak verkeerd begrepen en slecht gekend, vooral in de Engelssprekende wereld. In Frankrijk blijft hij een van de groten, naast Montaigne, Molière, Corneille, Racine, Descartes en meer recente denkers als Camus, Sartre en De Beauvoir, vertegenwoordigers van de Franse geest. De vierhonderdste verjaardag van zijn geboorte werd in Frankrijk gevierd met tal van evenementen en publicaties; in Engeland was dat veel minder

het geval.¹ Toch is hij van blijvende betekenis tot ver buiten zijn geboorteland, niet alleen vanwege zijn invloed op zoveel aspecten van ons moderne leven, maar ook vanwege zijn inzicht in wat het betekent om de luttele kostbare jaren die we op deze aarde hebben werkelijk te leven.

Sommige Engelsen waardeerden hem wel degelijk. T.S. Eliot schreef eens: 'Ik kan geen christelijke auteur bedenken die meer dan Pascal kan worden aanbevolen aan degenen die twijfelen, maar het vermogen en de ontvankelijkheid hebben om de wanorde, de futiliteit, de betekenisloosheid, het geheimenis van leven en lijden aan te voelen, en die slechts vrede kunnen vinden door een bevrediging van hun gehele zijn.'² Hiermee verwoordt Eliot de aantrekkingskracht van Pascal voor degenen die weten dat het leven een gecompliceerde warboel is, die twijfelen aan zichzelf en aan het bestaan van God, zich bewust zijn van het grote mysterie van het bestaan en de enorme hoeveelheid zaken die we niet weten, en toch hunkeren naar een of andere synthese, een manier om alles te kunnen plaatsen, een manier van leven en denken die niet alleen de geest omvat, maar ook het lichaam en de ziel.

Pascal heeft ons nog steeds veel te leren. Hij belichaamt de gedachte dat godsdienst en wetenschap volledig verenigbaar zijn in een en dezelfde geest en een en dezelfde wereld. Hij was een van de meest briljante wetenschappers en een van de grootste christenen van zijn tijd. Hij laat zien hoe dwaas het is om godsdienst en wetenschap als elkaars vijanden te beschouwen die concurrerende wereldvisies uitdragen, en schetst in plaats daarvan hoe ze harmonieus kunnen samengaan en samenwerken, zelfs als ze op verschillende manieren met verschillende zaken omgaan.

In een wereld die verward is in cultuuroorlogen, balancerend tussen het moderne en het postmoderne, het progressieve en het conservatieve, zijn de omstandigheden die aanleiding gaven tot het denken van Pascal opvallend herkenbaar. Hij kiest zijn koers tussen het zelfverzekerde rationalisme van Descartes en het twijfelende scepticisme van Montaigne en

---

1 *Le Figaro* publiceerde bijvoorbeeld in 2023 een glossy van 162 pagina's over het leven en werk van Pascal met essays van Pascal-wetenschappers voor een breder publiek, getiteld *Pascal: le Coeur et la Raison*.

2 T.S. Eliot in zijn introductie op Blaise Pascal, *Pascal's Pensées*, vert. W.F. Trotter, deel 874, Everyman's Library, (London: Dent & Sons, 1943), p. xix.

leert ons laveren langs de Scylla en Charybdis van onze vaak zo gepolariseerde hedendaagse debatten.

Hij is ook de auteur van enkele van de meest tot de verbeelding sprekende beschrijvingen van de menselijke staat in de Europese literatuur. Zijn beschrijvingen van het raadsel van het menselijk leven en de vragen die ons nog altijd bezighouden zijn nog net zo memorabel, diepgaand en aansprekend als op de dag dat hij ze schreef. Je zou hem kunnen zien als een gids door het leven en als iemand die ons beter begrijpt dan we onszelf kennen. Pascal is een fascinerende, zij het soms ongemakkelijke metgezel in onze zoektocht naar de zin van het leven en van deze planeet die we enkele korte jaren bewonen.

Sommige biografieën vertellen het verhaal van hun hoofdpersoon in strikt chronologische volgorde. Er zijn biografieën van Pascal die dit doen. Ik heb gekozen voor een andere aanpak. De hoofdstukken volgen hem weliswaar globaal van zijn geboorte tot aan zijn overlijden, maar elk hoofdstuk richt zich op een bepaald thema in zijn leven en denken. Hoofdstuk 1 schetst de belangrijkste kenmerken van de eeuw waarin Pascal leefde; de hoofdstukken 2 en 3 richten zich op zijn wetenschappelijke werk; hoofdstuk 4 kijkt naar zijn contacten met de erudiete sceptici van zijn tijd; hoofdstuk 5 verkent zijn gecompliceerde relatie met de religieuze jansenistische beweging die zijn familie sterk beïnvloedde en waarvan de gemeenschap van Port-Royal het middelpunt werd;³ hoofdstuk 6 beschrijft zijn ingrijpende levensveranderende godservaring in 1654; hoofdstuk 7 gaat in op zijn relatie met de tweeledige neiging tot dogmatisme en scepticisme, belichaamd in een belangrijk gesprek dat kort na deze ervaring plaatsvond; hoofdstuk 8 vertelt het verhaal van Pascals Provinciale brieven; hoofdstuk 9 onderzoekt het centrale thema van Gods verborgenheid; hoofdstuk 10 neemt zijn visie op politiek onder de loep; hoofdstuk 11 gaat over afleiding; hoofdstuk 12 brengt de *Pensées* uitvoerig voor het voetlicht; hoofdstuk 13 bestudeert zijn theorieën over hoe geloof ‘gebeurt’; hoofdstuk 14 bespreekt de beroemde ‘Gok van Pascal’; hoofdstuk 15 verdiept zich in zijn opzienbarende woorden over zelfhaat; hoofdstuk 16

---

3 Het jansenisme was een sobere en controversiële christelijke beweging in de zestiende eeuw die grote invloed had op de familie Pascal. In hoofdstuk 5 zullen we uitgebreider stilstaan bij de betekenis en het belang van het jansenisme.

beschrijft Pascals overlijden en zijn reputatie daarna. Deze aanpak brengt met zich mee dat ons verhaal zo nu en dan aspecten van de chronologie raakt die al eerder aan bod zijn gekomen, maar achter in dit boek is een overzichtelijke tijdlijn van Pascals leven en tijd opgenomen voor wie daar behoefte aan heeft. Het voordeel van deze benadering is dat we op deze manier wat dieper kunnen ingaan op een paar belangrijke thema's uit Pascals leven en werk en hun belang kunnen belichten, niet alleen historisch gezien, maar ook voor vandaag.

Ik ben dank verschuldigd aan degenen die mij hierbij hebben geholpen. Ik kwam voor het eerst met Pascal in aanraking toen ik in de jaren 1990 mijn dissertatie schreef en me verdiepte in de theologie van het kruis, meer specifiek de cruciale rol van het kruis van Christus in het godsbeeld en het denken van de apostel Paulus, Maarten Luther en Pascal. Toen ik voor het eerst studie deed naar Pascal heeft Richard Parish me veel van zijn tijd gegeven. Hij was een groot kenner van het literaire aspect van Pascals werk en is helaas in 2022 overleden. Later zijn gesprekken met mensen als John McDade, Bill Wood en Stephen Williams vormend geweest voor mijn denken. Ik ben mijn goede vrienden Wynne Jones, Andrew Dilnot en Ard Louis dankbaar voor hun hulp bij het begrijpen van Pascals natuurkundige en wiskundige prestaties en de kansrekening uit zijn tijd. Het spreekt voor zich dat zij niet verantwoordelijk zijn voor de inhoud van dit boek, maar ze hebben het op diverse manieren verrijkt. Het team van Hodder was me altijd tot steun met hun vriendelijkheid en hun gedegen werk, met name Joanna Davey, Andy Lyon, Abigail Chatterjee, Rhoda Hardie en Kathy Dyke.

Ik ben Peter McDonald en de McDonald Agape Foundation bijzonder dankbaar voor hun genereuze bijdrage aan het Centre for Cultural Witness, waardoor ik tijd kon vrijmaken voor onderzoek en het schrijven van dit boek. Blaise Pascal is een van de grote getuigen van het christelijk geloof; zijn getuigenis is niet alleen geworteld in zijn eigen cultuur, maar overstijgt deze ook. Ik ben erg dankbaar voor de vrijgevigheid die me in staat stelde deze bijzondere man beter te leren kennen.

Ik ben gezegend met een prachtig gezin dat Pascal regelmatig toestemming gaf zich in onze gesprekken te mengen. Zoals altijd ben ik dankbaar voor de liefdevolle steun van mijn vrouw Janet, die het gezinsleven draaiende heeft gehouden terwijl ik in mijn studeerkamer over Pascal gebogen

zat. Dit boek is opgedragen aan onze kleinkinderen Nathanael, Caleb, Junia, Barney, Chloe en Ezra, in de hoop dat zij allemaal de vragen zullen stellen die Pascal stelde en zullen groeien in hun kennis van de God die hij kende en leerde liefhebben.

Het verhaal van Pascal zit vol spektakel, intriges, mysterie, verlichting en inzicht. Ik hoop dat u evenveel plezier beleeft aan het lezen ervan als ik genoot van het vertellen ervan.

Graham Tomlin
Augustus 2024

1

De grote zeventiende eeuw

In juni 1662 lag Blaise Pascal op bed vanwege de ziekte waar hij twee maanden later vroegtijdig aan zou overlijden. Op hetzelfde moment vond elders in Parijs een spectaculaire militaire parade plaats, *le Grand Carrousel*. Deze was georganiseerd ter gelegenheid van de geboorte van de zoon van de koning, de kroonprins, en duurde drie volle dagen. In het stadscentrum waren tribunes gebouwd zodat het volk het spektakel kon aanschouwen. Anna van Oostenrijk, de gevierde moeder van de koning, en de hofdames kregen een plaats toegewezen op een speciaal podium vol purper en koninklijke fleur-de-lys. Een parade van dertienhonderd deelnemers marcheerde aan hen voorbij, de helft te paard, gekleed in weelderige kostuums die volken uit verschillende werelddelen verbeeldden. Groepen soldaten en ruiters volgden, waaronder een groep mannen gekleed als Perzen, compleet met tulband, onder leiding van de prins van Condé. De hertog van Enghien leidde de groep die de Oost-Indiërs vertegenwoordigde en de hertog van Guise ging aan het hoofd van de Amerikaanse Indianen. Er werden wedstrijden gehouden, prijzen uitgereikt en iedereen was het erover eens dat het een prachtig evenement was.

De spil van de festiviteiten was niet het kroonprinsje, maar zijn vader, de 24-jarige koning. Lodewijk XIV reed voorop in de parade, gekleed als een Romeinse keizer in rood en zwart, en droeg een opvallende helm versierd met struisvogelveren. De boodschap aan de massaal aanwezige toeschouwers was duidelijk. De koning was de nieuwe Romeinse keizer; hij bezat keizerlijke macht en was het middelpunt en het hoofd van een groot volk, dat hem dankbaarheid en trouw verschuldigd was.

Rond dezelfde tijd werden er plannen gesmeed voor een van de meest extravagante architectonische projecten ooit: het kasteel en de tuinen van Versailles. Jean-Baptiste Colbert, de eerste minister van Lodewijk XIV, beraamde plannen om de status van de koning een meer permanente

oppepper te geven. Om de koninklijke macht te vergroten, beseftte hij, was het nodig én mogelijk om de koning aan het Franse volk te presenteren als een bijna aanbiddenswaardige figuur. Hij maakte plannen om gebouwen neer te zetten, feesten te organiseren, maskerades te houden en gedenkpenningen te gieten ter ere van de prestaties van de koning. Zo wilde hij bouwen aan het imago van de koning als degene die orde bracht in een chaotische wereld, die de chaosmachten beteugelde om vrede en stabiliteit te garanderen voor zijn dankbare volk.

In 1666 liet Lodewijk XIV het oog vallen op een kasteeltje dat slechts enkele jaren eerder het oude jachthuis van zijn vader Lodewijk XIII had vervangen. Hij begon het om te vormen tot een immens groot, sierlijk bouwwerk met honderden kamers, ingericht met schitterend meubilair, kostbare schilderijen en oogverblindende decoraties. Het was een triomf van kleur en symmetrie, vol regelmaat, cirkels en rechte hoeken, omgeven door loodrechte rijen bloembedden, gazons en parterres, indrukwekkende en gedetailleerde standbeelden en borders, fonteinen en vergezichten die zich uitstrekten zo ver het oog reikte.

Het kasteel was niet alleen indrukwekkend vanwege zijn grootte en extravagantie. Het vertelde ook een verhaal. Wandtapijten portretteerden koning Lodewijk als Alexander de Grote; standbeelden identificeerden hem met Apollo, de zonnegod. Elk aspect van het ontwerp, van de muurschilderingen tot de standbeelden en de fonteinen, moest meewerken aan de verheerlijking van de koning.

Charles Perrault, administratief assistent van Colbert en de vertolker van oude volksverhalen aan wie wij onze huidige versies van Assepoester, de gelaarsde kat, Roodkapje en Doornroosje te danken hebben, haalde Lodewijk zelfs over om negenendertig fonteinen te laten maken, geïnspireerd op de fabels van Aesopus, elk met een mond die water spoot om de indruk te wekken dat de dieren met elkaar praatten. Lodewijk vond het een geweldig idee, want dit boodschapte de wereld dat hij zelfs gesteente kon laten spreken.

Driemaal per week, op maandag-, woensdag- en donderdagavond, werden de voornaamste dames en heren van het koninklijk hof uitgenodigd om hun vertier te zoeken, te gokken, te dansen of te biljarten in de vertrekken van de koning. De tafels waren afgeladen met fruit en drankjes en de koning mengde zich tussen de gasten. In het weekend werden voor

dit soort evenementen hele dagen uitgetrokken. Toen de aristocratische Madame de Sévigné, later bekend als een van de groten van de zeventiende-eeuwse Franse briefliteratuur, in 1676 een bezoek aan het kasteel had gebracht, schreef ze vol verwondering:

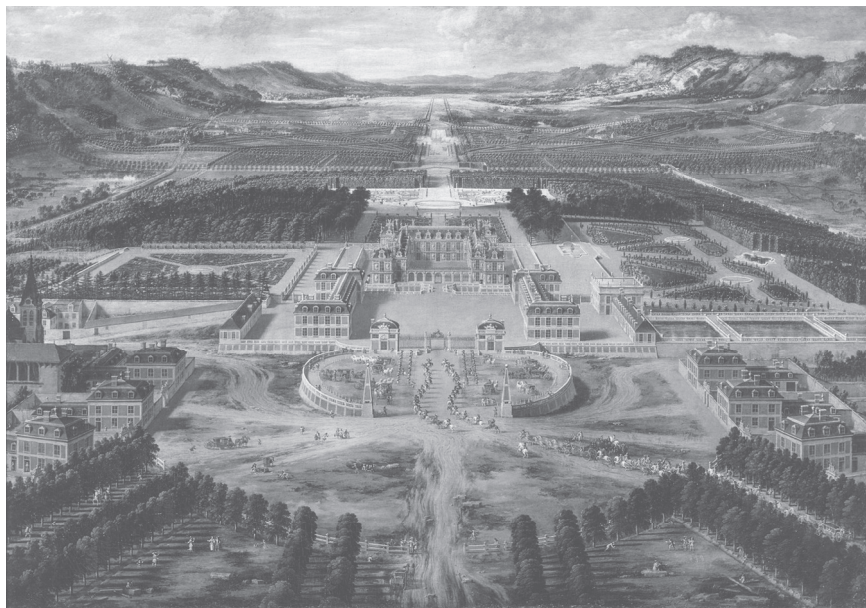
Alles is grandioos ingericht; het is een en al pracht en praal; je gaat van de ene naar de andere plek zonder dat het ook maar ergens te druk wordt. De koerier arriveert rond zes uur en de koning trekt zich terug om zijn brieven te lezen, waarna hij terugkomt. Er is altijd muziek waar hij naar luistert, wat voor een aangename sfeer zorgt. Hij maakt een praatje met degenen die deze eer vaker te beurt valt. Uiteindelijk stopt iedereen met gokken. ... Ze stappen in koetsen. ... Ze varen over het kanaal en in gondels waar muziek wordt gemaakt; we komen rond tien uur terug en ontdekken dat er een komedie wordt opgevoerd; de klok slaat middernacht. ... Zo brengen we onze zaterdagen door.¹

Weinig teksten geven een beter beeld van de ongedwongenheid, de luxe en de verstrooiing die Versailles bood aan de gelukkigen die deze genoegens mochten smaken. Toch was het er niet alleen maar leuk en fijn. Lodewijk verhuisde zijn hofhouding en zijn regering naar het kasteel, en hoveling zijn was een stressvolle bezigheid. Elke hoveling probeerde hogerop te komen in een sterk competitieve omgeving waarin ieder wedijverde om de aandacht van de koning. Bovendien was het kasteel gedurende het grootste deel van Lodewijks regering een bouwplaats waar voortdurend verbouwingen gaande waren.

Al dit bouwen was niet puur een kwestie van luxe. Het bracht een boodschap over. Men wilde etaleren dat de mens macht had over de natuur door de onbeteugelde en wilde krachten van de schepping onder het beheer van de beschaving te brengen. Hier geen overgave aan de wilde kracht van de natuurlijke wereld die de romantici van latere eeuwen zo fascineerde. Dit was getemde natuur, in rechte lijnen gedwongen, onderworpen maar toch magnifiek in haar orde en structuur. Het kasteel van

---

1 Geciteerd in William Beik, *A Social and Cultural History of Early Modern France* (Cambridge: CUP, 2009), p. 328.

Het grote bouwproject van Lodewijk XIV: het kasteel van Versailles.

Versailles was misschien wel het grootste architectonische meesterwerk van die tijd. Net als andere buitensporige gebouwen, zoals Blenheim Palace nabij Oxford of het slot Charlottenburg in Berlijn, straalde het zelfvertrouwen uit, een meesterschap dat nooit door een moment van twijfel werd geplaagd. Dit zijn bouwwerken die tot op de dag van vandaag een boodschap van menselijk vernuft en meesterschap uitdragen aan de toeristen die ze komen bewonderen. De visie van Colbert werd ook buiten Versailles werkelijkheid, met de grootse gebouwen die overal in Parijs in klassieke stijl werden opgetrokken en hetzelfde verhaal vertelden. Dit was de verlichte mensheid, die haar volwassenheid bereikte en de wereld in haar macht had.

Blaise en Lodewijk

Blaise Pascal stierf in 1662 – het jaar van *le Grand Carrousel* – in de Parijse woning van zijn zus. Ondanks een carrière waarin hij erkenning had genoten als een van de meest vooraanstaande en baanbrekende wetenschappers en wiskundigen van zijn tijd, stierf hij in bittere, maar zelfgeko-

zen armoede. Enkele maanden eerder, toen hij al ziek was, had hij een arm gezin onderdak verschaft in zijn sobere woning in Parijs. Kort daarna vertoonde een van de kinderen de symptomen van een gevaarlijke ziekte. Pascals zus Gilberte vreesde dat haar zieke broer, of zelfs familieleden die hem kwamen bezoeken, ook besmet zouden raken. Blaise weigerde echter het gezin weg te sturen en werd daarom zelf overgebracht naar het huis van zijn zus, waar hij niet lang daarna overleed.

Het contrast tussen Pascals overlijden in zelfgekozen armoede en Lodewijk XIV's vertoon van buitensporigheid kon nauwelijks groter zijn. Dat brengt ons bij de kern van de conflicten en revoluties die de zeventiende eeuw kenmerkten. Zoals we zullen zien, plaatst Pascals verhaal hem midden in de veranderingen die de westerse wereld van de Middeleeuwen naar de moderne tijd stuwden. Maar hij blijft een raadsel. Hij leefde beslist niet meer in de Middeleeuwen, want hij liep voorop bij baanbrekende wetenschappelijke ontdekkingen in zijn dagen, ontwikkelingen die het moderne tijdperk inluiden. Toch was hij geen modern mens pur sang, die afdreef naar het luie atheïsme, zoals zovelen in zijn tijd, of plichtsgetroouw het voorbeeld van koning Lodewijk XIV volgde in een buitenissige vertoning van heerschappij over de schepping.

Pascal is een puzzel. In deze hertelling van zijn verhaal zullen we ons verdiepen in de vele facetten van deze opmerkelijke man en zijn tijd.

Le Grand Siècle

Blaise Pascal leefde in wat de Fransen *Le Grand Siècle* noemen – de grote eeuw. Deze uitdrukking roept een beeld op van zelfvertrouwen, uitspattingen en overdaad – de handelsmerken van het bewind van de twee grote Franse koningen in deze tijd, Lodewijk XIII en Lodewijk XIV, die het duidelijkst tot uiting komen in de grandeur van Versailles.

Deze eeuw stond echter niet alleen in het teken van architectuur. Ook het intellectuele, artistieke en culturele leven bloeide op. In Frankrijk was dit het tijdperk van de kunst van Poussin en Le Brun, van het toneel van Molière, Racine en Corneille. Het was een tijd van bouwen; nieuwe kerken, paleizen en huizen verrezen, vervallen middeleeuwse gebouwen werden vervangen of uitgebreid met nieuwe constructies die meer het zelfvertrouwen en de durf weerspiegelden die deze periode kenmerkten.

Het literaire werk over het zeventiende-eeuwse Frankrijk dat tegenwoordig het meest wordt gelezen, afgezien van Pascals geschriften, is *De drie musketiers*, een roman van Alexander Dumas uit 1844. Dit boek beschrijft de strijd om de gunst van de koning, de intriges en jaloezie die in de Franse aristocratische kringen hoogtij vierden en het achteloze geweld dat schuilging onder het vernisje van beschaafdheid en beleefdheid. Dumas beschreef de tijdgeest treffend: 'een tijd waarin soldaten zo gemakkelijk compromissen sloten met hun godsdienst en hun geweten, minnaars met de strenge zedigheid van onze tijd en de armen met Gods zevende gebod.'²

Het was in heel Europa een tijd van verandering. In Engeland bijvoorbeeld, aan de overzijde van het Kanaal, leidden de politieke filosofieën van Thomas Hobbes en John Locke tot nieuwe manieren van denken over het functioneren van de samenleving. Er ontstonden innovatieve literaire stijlen. In de zeventiende en achttiende eeuw was het nieuw bedachte genre van de roman 'nieuw' in die zin dat zijn auteurs – zoals Madame de La Fayette en Honoré d'Urfé in Frankrijk, en later Daniel Defoe en Samuel Richardson in Engeland – de toenemende geletterdheid benutten om op een nieuwe manier verhalen te vertellen, anders dan met toneelstukken en poëzie, de traditionele vormen. Dankzij deze romans konden mensen zich in de privacy van hun eigen woning onderdompelen in dramatische en meeslepende verhalen; een heel andere ervaring dan de collectieve belevenis in het theater.

In deze eeuw veranderde het wetenschappelijk onderzoek van Isaac Newton en Galileo de manier waarop mensen dachten over hun relatie met de aarde waarop ze leefden, de krachten die hen op deze planeet vasthielden en hun plaats in een heelal dat omvangrijker was dan men ooit had gedacht, een plek die steeds meer aanvoelde alsof ze niet alleen voor mensen was bedoeld. Dichters als John Milton en John Bunyan rekten de grenzen van de religieuze verbeelding op en streden in een strak gereglementeerde openbare ruimte voor de vrijheid van meningsuiting. In 1623, het geboortjaar van Pascal, werd Shakespeares *First Folio* gepubliceerd, misschien wel een van de belangrijkste boeken in de geschiedenis van de

---

2 Voor wie het zich niet meer goed herinnert, het zevende gebod is 'Gij zult niet echtbreken'.

westerse literatuur. De stem van vrouwen begon te klinken in de dagboeken van Sarah Savage, de brieven van Madame de Sévigné en de werken van Elizabeth Weston, een van de eerste gepubliceerde vrouwelijke dichters.

De zeventiende eeuw was dus ook een periode van ingrijpende veranderingen in de cultuur, de economie, de samenleving en de kunst. Door dat al deze veranderingen in de lucht zaten, zag het leven er voor de gemiddelde Europeaan in 1700 heel anders uit dan dat in 1600.

Ondanks dit optimisme had deze periode een schaduwkant. Le Grand Siècle was een tijd waarin de staat in Frankrijk steeds meer macht verwierf en het gezag in toenemende mate bij het koninklijk hof kwam te liggen, met alle intriges, roddels en machiavellistische manipulatie van dien.

De visie van Lodewijk XIV, belichaamd in het kasteel van Versailles, werd ten minste mede gevormd door zijn strijd tegen de sociale en religieuze bewegingen waarmee Blaise Pascal zich identificeerde. Dit verhaal van Pascals leven en zijn tijd is ook het verhaal van een botsing tussen twee visies op het leven: de ene gekenmerkt door eenvoud en armoede, de andere door rijkdom en buitensporigheid.

In Lodewijks visie stonden de grootsheid van de mens en het menselijk kunnen centraal, het vermogen van de mensheid om weerspannige krachten in het gareel te brengen. Pascal wist daar alles van, zoals we zullen zien wanneer we zijn buitengewone wetenschappelijke prestaties bespreken, maar hij was zich bewust van iets waar Lodewijk liever niet aan dacht: onze menselijke zwakheid en kwetsbaarheid. Wellicht heeft de tijd het gelijk van Pascal bewezen, aangezien Lodewijks visie al de kiem van haar eigen ondergang bevatte; de gecentraliseerde macht van de Franse monarchie en de toenemende wrevel die dit veroorzaakte, resulteerden uiteindelijk in de Franse Revolutie van 1789 die korte metten maakte met het hele concept van koninklijke macht.

Wie het verhaal van Pascal vertelt, vertelt het verhaal van een tijdperk. Toch is het meer dan dat: het is het verhaal van een eeuwenoude strijd tussen verschillende manieren van leven. Deze spanning speelt een belangrijke rol in dit verhaal, dat zich ontvouwt in een periode waarin men een nieuwe wereld ontdekt – nieuwe continenten, nieuwe planeten, nieuwe perspectieven.

Lodewijk XIV – de Zonnekoning.

De fundamenteën van de grote eeuw

De eeuw van Pascal verrees uit drie zestiende-eeuwse culturele aardbevingen: het tijdperk van de grote ontdekkingen, de Renaissance en de Reformatie.

Marco Polo en Christopher Columbus zijn de bekendste vroege Europese ontdekkingsreizigers, maar de zestiende eeuw ligt midden in het zogenoemde 'tijdperk van de grote ontdekkingen'. Dit was de periode van ruwweg 1400 tot 1700 waarin Europeanen verre reizen maakten om tot dan toe onbekende continenten te ontdekken en te koloniseren. Het is een periode waarop we nu met gemengde gevoelens terugkijken; met bewondering vanwege de onverschrokkenheid van deze moedige ontdekkingsreizigers, maar ook met hartzeer vanwege de soms verwoestende

gevolgen voor deze 'ontdekte' culturen die er geen flauw benul van hadden dat ze 'onontdekt' waren.

In 1620, drie jaar voordat Pascal werd geboren, stichtten de Pilgrim Fathers de nieuwe kolonie Plymouth in Massachusetts. Slechts vier jaar later vestigden Nederlandse handelaars een handelspost aan de oostkust van Amerika, die ze in 1626 Nieuw-Amsterdam noemden, maar uiteindelijk bekend werd onder een andere naam: Manhattan. De Britse Oost-Indische Compagnie werd opgericht in 1600 en de Nederlandse West-Indische Compagnie volgde in 1621. In Pascals geboortejaar vertrokken Nederlandse schepen voor wat de verovering van Peru zou worden, en slechts twee jaar later, in 1625, werd op Barbados een Engelse kolonie gesticht.

Thuis in Europa stimuleerden deze wereldwijde expedities niet alleen een fascinatie met het exotische, maar ook een bewustzijn van andere culturen die vaak net zo ontwikkeld waren als de Europese. Enerzijds leidden ze tot de groei van de imperia van Spanje, Portugal, Groot-Brittannië en Frankrijk en anderzijds tot het besef (op zijn minst ten dele) dat de Europese manier van leven niet de enige was, aangezien men in China, India en Zuid-Amerika culturen aantrof met zeer hoogstaande vormen van kunst, literatuur en politiek.

Middeleeuwse wereldkaarten, zoals de *Mappa Mundi* die tot op de dag van vandaag in de kathedraal van Hereford wordt bewaard, plaatsen Jeruzalem vaak in het centrum. Dit getuigt van een visie op de geschiedenis waarin bijbelse gebeurtenissen als cruciaal voor de wereldgeschiedenis werden beschouwd. In het tijdperk van de grote ontdekkingen, met name in de zeventiende eeuw, werden de verre continenten veel verfijnder weergegeven. De vage grenslijnen en illustraties van fantasierijke wezens maakten plaats voor contouren en namen die voor ons vandaag de dag al veel herkenbaarder zijn. Het belangrijkste is echter dat niet langer Jeruzalem midden op de kaart stond, maar Europa. Ook al leerden Europeanen de wereld beter kennen, ze geloofden nog steeds – wat niet verwonderlijk is – dat ze zelf in het middelpunt stonden.

Deze reizen gaven bovendien aanleiding tot een nieuwe visie op de geschiedenis. Ontdekkingsreizigers kwamen thuis met verhalen over culturen die niets wisten van Christus, de Bijbel of de geschiedenis van de

Het middeleeuwse wereldbeeld in een psalter uit het begin van de dertiende eeuw, met Jeruzalem in het centrum.

**'Hoe één man zoveel verschillende terreinen heeft
kunnen bestrijken, is een mysterie dat Graham Tomlin
op briljante wijze ontrafelt.'**

– Tom Holland, auteur van *Heerschappij*

Blaise Pascal (1623-1662) is een van de briljantste en veelzijdigste denkers van de zeventiende eeuw. Hij ontwikkelde een vroege vorm van de moderne computer, verrichtte baanbrekend werk in de wiskunde en meetkunde en wordt beschouwd als de grondlegger van de kansrekening. Zijn verdediging van het christelijk geloof, de *Pensées*, geldt als een van de invloedrijkste werken binnen de westerse theologie en filosofie. In dit boek brengt Graham Tomlin het denken en de persoon van Pascal op meeslepende wijze samen. Hij plaatst hem in de politieke en religieuze context van zijn tijd en laat zien waarom zijn inzichten ook vandaag nog verrassend actueel zijn.

NUR 681
ISBN 978 90 435 4423 8

9 789043 544238

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT